

EYÜP'TE MEDFUN BİR HANJM MÜSTENSİH'İN KABRİ VE BİR KİTABI

Dr. Zehra Öztürk

Polatlı 1954 doğumlu. 1975 yılında Kandilli Kız Lisesi'ni bitirdi. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'nde 1980'de lisansını, 1982'de yüksek lisansını, 1983'de doktorasını tamamladı. Resmi ve özel kurumlarda öğretmenlik yaptı. IRCICA'da çalıştı. Ansiklopedik konu maddeleri, bilimsel periyodiklerde yazıları yayımlandı. Osmanlıca ve bu dilde evraklar üzerinde uzmanlaştı. Halen çalışmalarını bu alanlarda yürütmekte.

1. 'İstinsah' ve 'Müstensih' kavramlarının açıklanması.

Matbaanın icadı şüphesiz ki yazılı bilginin insanlığa ulaşmasında büyük bir rol oynamıştır. Fakat yazma kitapların kültür ve medeniyet tarihimizdeki yeri ve önemi gözlerden uzak tutulamaz. İslam aleminde yüzyıllarca kitaplar elle yazılarak çoğaltılmış ve zaman içinde bu saha ile ilgili gelenekler ve kurallar ortaya çıkmış, bir kültür oluşmuştur. Kitap yazmaya 'telif etme', kitap yazana 'müellif' denir. Bir kitabı elle yazarak kopya etmeye 'istinsah etme' ve bu işi yapana da 'müstensih' denir. Geçmişte kitap istinsah etmek önemli bir iş, bir meslek kabul edilirdi⁽¹⁾. Müstensihlik yapan pek çok ilim adamı ve hattat yetişmiştir.

2. Müstensih hanımlar.

Osmanlı Tarihinde kitap istinsah eden hanımlar hakkında bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Bu sahada Yazıcıoğlu Mehmed'in 'Muhammediye' isimli eserini istinsah eden iki hanım müstensih biliyoruz: Biri, 959 / 1552 yılında yazdığı kitap Süleymaniye Ktp. Serez Kitapları No. 1541'de bulunan Ahmed kızı Ümmi Hatun; diğeri de yine Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar No. 1395'te mevcut 1265 / 1848-1849 istinsah tarihli kitabın yazıcısı Baharzade kızı Nesibe Feride Hanım⁽²⁾.

3. Şerife Aliye Molla Hanım ve istinsah ettiği kitap.

Tarihimizde kitap istinsah eden hanım hattatlarımızdan üçüncüsü de bu tebliğde sözkonusu edeceğimiz Şerife Aliye Molla Hanım'dır. İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Kitapları No. 408'de bulunan, Gevrekzade Hafız Hasan Efendi'nin Gazali'den tercüme ettiği 'İlm-i Ledünni Risalesi Tercümesi' isimli yazma nüshayı istinsah etmiştir (İstinsah tarihi 17 Zilhicce 1212 / 2 Haziran 1797).

3.1. Aliye Molla Hanım kimdir?

Kitabın istinsah kaydında adı *Aliye Molla Hanım binti Şerif-zade Mehmed Molla Efendi Şeyhu'l-İslam-ı esbak* olarak, Eyüpsultan'daki mezartaşında ise *Şerifzade Mehmed Molla Efendi'nin kerimesi Şerife Aliye Hanım* şeklinde geçmektedir. Soylu ve okumuş bir aileden geliyor, buna ilaveten kültürlü bir çevrede yetişmiş. Babası ve büyük dedesi şeyhülislamdı. Ailesinde kadılık, kazaskerlik, nakibüleşraflik gibi makamlarda bulunmuş kişiler mevcut. Babasının adı çeşitli kaynaklarda Şerifzade Es-Seyyid Mehmed Şerif Efendi⁽³⁾, Şerifzade Mehmed Molla Efendi⁽⁴⁾ veya Mehmed Efendi Şerifzade⁽⁵⁾ olarak geçmektedir. Sultan III. Mustafa ve Sultan I. Abdülhamid devirlerinde toplam altı buçuk ay kadar şeyhülislamlık görevinde bulunmuştur. Şerifzade Mehmed Molla Efendi, şeyhülislam olmadan önce 1165 / 1752'de Bursa, sonra Mekke Mollası, 1183 Şaban / 1769 Aralık'ta Rumeli Kazaskeri ve nakibüleşraf, 1186 / 1772'de ikinci defa nakibüleşraf olmuştur⁽⁶⁾. Aliye Molla Hanım'ın annesi Kevakibzade Veliyüddin Efendi'nin kızıdır⁽⁷⁾. Babası ve erkek kardeşlerinin 'Şerif', kendisi ve kızkardeşlerinin 'Şerife' ismini taşımaları, Babasının -meşihat makamına gelmeden önce- ve erkek kardeşinin nakibüleşraf olmaları ilgi çekicidir. Çünkü 'Şerif' Hz. Hasan soyundan gelenlere, 'Seyyid' de Hz. Hüseyin soyundan gelenlere unvan olarak verilmekteydi; aynı zamanda 'nakibüleşraflık' görevi de sadece *ehl-i beyt* soyundan gelenlere tevdi edilirdi⁽⁸⁾. Yani Aliye Molla Hanım'ın ailesi ilim ve kültür seviyesinin yüksekliği yanında, kökü peygamber soyuna dayanan bir ailedir.

Sicill-i Osmani' de Şerifzade Mehmed Efendi'nin üç oğlu olduğu, isimlerinin de Mustafa Edib Efendi, Ebü'l-hayr Efendi ve Şerif Efendi olduğu yazmaktadır. Bir kaç da kızı olmuştur, diye geçiştirerek bu konuda bilgi vermemiştir. Aliye Hanım'ın erkek kardeşi Ebü'l-Hayr Mehmed Efendi 1231 / 1816'da Medine-i Münevvere Mollası, 1235 / 1819-20'de İstanbul Kadısı ve 10 Rebi-

(1) Çetin,1979-1981 ; Bozkurt-Kaya, 2001

(2) Öztürk, 2000

(3) Altunsu,1972, 147 İlmiye Salnamesi, 1998, 436

(4) Suyolcuzade,1942,71

(5) Mehmed Süreyya, 1996, III,1021

(6) Uzunçarşılı, 1959,IV / 2, 494 ; Mehmed Süreyya, 1996, III, 1021; Sancık, 2003, 129,135

(7) Uzunçarşılı,1959, IV / 2, 495

(8) Sancık,2003, 1-5, 126-128

Resim 1; İstanbul Belediyesi Atatürk Kütüphanesi Osman Erğin Kitapları No. 408'de bulunan Aliye Molla Hanım'ın istinsah ettiği 'İlm-i Ledünni Risalesi Tercümesi' isimli yazmanın kapağı

Fotoğraflar: Aytaş KALYONCU

(9) Mehmed Süreyya, 1996, II, 438; Sarıçık, 2003, 131

(10) Ünver,1950,57

Resim 2; Aliye Molla Hanım'ın istinsah ettiği 'İlm-i Ledünni Risalesi Tercümesi' isimli yazmanın ilk sayfası

Resim 3; Aliye Molla Hanım'ın istinsah ettiği 'İlm-i Ledünni Risalesi Tercümesi' isimli yazmanın son sayfası

ülevvel 1237 / 5 Aralık 1821'de de nakibülşraf olmuştur⁽⁹⁾. Şerife Aliye Hanım'ın kızkardeşlerinin isimlerini aile kabristanlarındaki mezartaşlarından öğreniyoruz. Doğrudan doğruya Aliye Hanım'ın hayatından bahseden bir kaynağa da rastlanılmamıştır. Geçmişte hanımlardan bahsetmemek bir ediplilik sayıldığı için böyle nice hanımlar unutulup gitmiş veya yok sayılmıştır. Bu konudaki bilgiyi nice alim ve fazıl kişilerin yetiştiği bu ailenin erkek fertlerinden bahseden kaynaklara bakarak dolaylı yoldan öğrenmek mecburiyetindeyiz.

3.2. İstinsah edilen kitabın adı, konusu ve tavsifi.

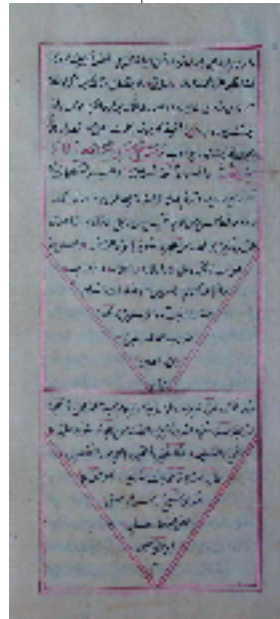
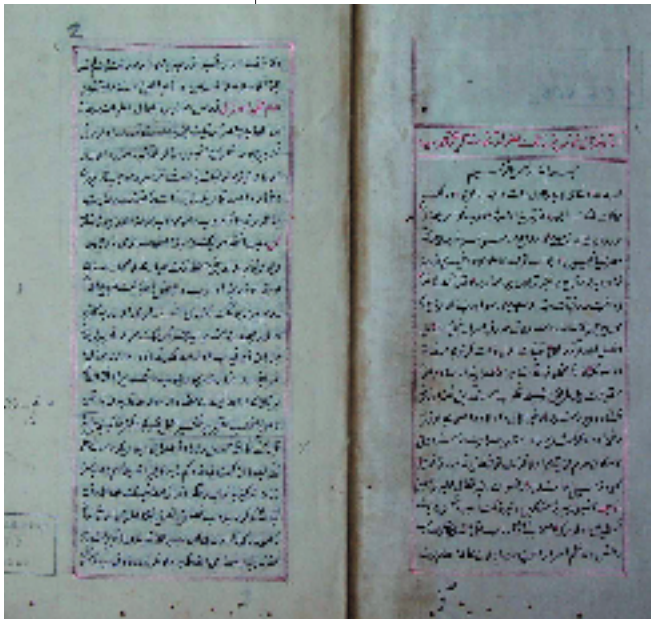
Gevrekzade Hafız Hasan Efendi'nin Gazali'den tercüme ettiği 'İlm-i Ledünni Risalesi Tercümesi' isimli bu kitabın konusu tasavvuttur. Aliye Hanım bu kitabı istinsah ettiğine göre kendisi de tasavvufa ilgi duyan bir hanım olmalıdır.

Kapakları ebru kaplı cihar kuşe kahverengi deri cilt içinde bulunan bu yazma [Resim 1] 225x130, 170x70 mm. Boyutlarında ve 29 yapraktır. Her bir sayfada, kırmızı mürekkeple çizilmiş çift çizgili cetvel içinde 23 satır bulunmaktadır. Kitabın metni, krem rengi kağıt üzerine siyah mürekkeple Talik yazıyla yazılmıştır. Başlık ve metnin

içindeki önemli kelime ve kelime grupları kırmızı mürekkeple yazılmıştır [Resim 2]. Kitabın sonunda Aliye Molla Hanım binti Şerifzade Mehmed Molla'ya ait istinsah kaydı mevcuttur: "Ve kad etmemtehu ve har-rertehu bi-Risaleti Ledü'n-niyye min yevmi seb'ate aşer 'an Zi'l-Hicreti's- Şerife sene isna ve aşer ve mi'eteyn ve elf mine'l-hicretihi'l-ne-beviyyetihi aleyhi't-tahiyyatü ve't-teslime ve ene'l-fakire el-hakire bi'l-aceze ve't-taksira Aliye Molla Hanım binti Şerif-zade Mehmed Molla Efendi Şeyhu'l-İslam-ı esbak 'afa anhüma el-aleyye amin ya Mu'in".

Elyazması kitaplarda müellif ve müstensihin adlarının bulunduğu son sayfaya 'ketebe sayfası' denir. Müellif ve müstensihin adları birbiriyle karıştırılmasın diye, müstensihe ait 'ketebe yazısı' ayrı olarak sayfa sonunda geniş tarafı yukarıda olup aşağıya doğru daralan üçgen biçiminde düzenlenmiş bir çerçeve içinde bulunur ve genellikle Arapça olarak yazılırdı. Bu kitabın son sayfasında da aynı görüntü ile karşılaşmaktayız. Bu kısımda müstensih, sözkonusu kitabı yazıp tamam ettiğini bildirir; kendi ismini ve künyesini açıklar. Müstensihlerin kendilerinden el-fakir, el-hakir gibi sıfatlarla bahsederek tevazu göstermeleri adettendir. Çerçevenin daralmakta olduğu kısma tarih yazılır. Tarih gün, ay, yıl şeklinde gider; yıl Arapçada küçük sayıdan büyük sayıya doğru söylenir. Genellikle üçgenin en ucuna mim harfi konur [Resim 3].

Kitabın yazı çeşidi *Talik*'tir. Osmanlı Tarihinde Talik, ilmiye sınıfının yazısı olarak gelişmişti⁽¹⁰⁾. Şerifzade Mehmed Efendi ve Gevrekzade Hafız Hasan Efendi de bu yazıyı öğrenmiştir; hatta Hekimbaşı Refi Efendi Onların hocası durumundadır. Ayrıca tasavvufi eserleri yazmada da Talik tercih edilmiştir. Aliye Molla Hanım yazı sanatına

kabiliyetli bir aileden geliyordu; dedesi Şeyhulislam Çatalcalı Ali⁽¹¹⁾ ve babası Şeyhulislam Şerifzade Mehmed Efendi de tanınmış birer hattat idiler⁽¹²⁾. Özellikle babası Talik tarzında kendini kabul ettirmişti. Kendi elyazısıyla yazdığı bir fetva kitabı mevcuttur (Fetava-yı Şerifzade). Aliye Hanım, Gevrekzade'nin bu kitabını istinsah ettiği zaman babası şeyhulislamıktan azledilmiş, hatta vefat etmişti. Bu yüzden kitabın ketebe kaydında babasından eski şeyhulislam diye bahsediyor.

Aliye Hanım'ın babası Şerifzade Mehmed Şerif Efendi 1115 / 1703'te İstanbul'da doğmuş ve 1193 / 1774'te yine İstanbul'da vefat etmiştir. Şeyhulislamların 79. sudur ve 1187 / 1773 - 1188 / 1779 yılları arasında şeyhulislamlık yapmıştır. Yenişehirli kadı Şerif Efendi'nin oğlu⁽¹³⁾ ve Kazasker, yazar, hattat Şeyhulislam Çatalcalı Ali Efendi'nin kızıdır⁽¹⁴⁾.

4. Gevrekzade Hafız Hasan Efendi, kimliği, eserleri ve tercüme ettiği bu kitabın özelliği ve önemi.

Gevrekzade Hasan Efendi, III. Mustafa döneminde 1180/ 1766'da ordu hekimbaşısı oldu. I.Abdülhamid döneminde 10 Rebi-ülahir 1200 / 10 Şubat 1786'da sertabib oldu. Beş ay sonra III. Selim tarafından azledilerek kendisine Halep mevleviyeti verildi⁽¹⁵⁾. 1213 / 1898'de Edirne Mollalığına, ardından Mekke-i Mükerrreme payesine yükseltildi⁽¹⁶⁾. 1216 / 1801'de 73 yaşında vefat etti. Tıp sahasında pek çok eser yazmış (Risale-i Nikris, Risale-i Tıbbiyye, Risale fi Marazu'l-İskorbüt, Durretü'l-Mensuriyye fi Tercümetü'l-Mansuriyye, Neticetü'l-Fikriyye fi Tedbiri Veladetü'l-Bikriyye...gibi), bu arada tasavvufi konularda da bazı eserleri kaleme almıştır (Vekayiname, Terceme-i Menakibü'l-Arifin, Risale-i Kıyafetname...gibi)⁽¹⁷⁾. Gazalî'den tercüme ettiği İlm-i Ledün Risalesi de onun tasavvufa gösterdiği ilgiyi belirtir. Hem dünya hem ahiret ilmiyle ilgilenmesi ve bu sahalarda eserler vermesi Gevrekzade Hafız Hasan Efendi'nin çok

yönlülüğünü eskilerin tabiriyle *zü'l-cenaheyn* (iki kanatlı) olduğunu gösterir.

Aliye Molla Hanım ile Gevrekzade'nin aynı dönemde ve aynı ortamda yaşamış olmaları kesin denilebilir. Bununla beraber elimizde görüştüklerine dair bir kayıt yoktur. Fakat İlm-i Ledün Tercümesi'nin yazılışından hemen bir yıl sonra Aliye Hanım tarafından istinsah edilmesi dikkat çekicidir⁽¹⁸⁾.

5. Aliye Hanım'ın Eyüpsultan'daki kabri ve çevresinde bulunan yakınlarının kabirleri.

Aliye Molla Hanım'ın kabri, eski adı Boyacı Sokağı olan şimdiki Sultan Reşad Caddesi üzerindeki kendi aile kabristanları diyebileceğimiz Şerifzade Mehmed Molla Haziresi'ndedir. "*Huve'l-Hallaku'l-Baki Şeyhulislam-ı esbak Şerifzade Mehmed Molla Efendi'nin kerimesi merhume ve mağfurun leha Şerife Aliye Hanım ruhiyçün Allah rızasıyçün el-Fatiha fi's-sene 1221 / 1806*" [Resim 4] Aliye Molla Hanım'ın ve babası, ağabeyi, kardeşleri ile Gevrekzade'nin, hatta onun küçük yaşta vefat eden kızının da aynı hazirede yatmaları aralarında bir akrabalık bağının olup olmadığını düşündürmektedir. Caddeden bakıldığında hazirenin bir bölümünde, Kaptanpaşa diye meşhur olan Hasan Hüsnü Paşa'nın türbesinin yanında Şerifzade Mehmed Efendi ile Gevrekzade Hasan Efendi'nin mezartaşlarının önlü arkalı olarak yer aldığı görülmektedir. Cadde tarafındaki duvar üzerine şu kitabe yerleştirilmiştir:

Şeyhü'l-islam-ı esbak Şerif-zade

Mehmed Molla Efendi ruhiyçün el Fatiha
1193 / 1779 [Resim 5]

Hasan Hüsnü Paşa'nın türbe duvarı ile yandaki başka bir hazirenin duvarı arasında adeta sıkışmış bir vaziyette duran bu iki kabirden Gevrekzade'ye ait olanın mezar taşı silindirik biçiminde ve üzerinde Talik yazıyla:

"Huve'l-Baki Sabika Reisü'l-Etba-i Sultani ba paye-i Mekke-i Mükerrreme Edirne'den ma'zulen

Resim 4; Aliye Molla Hanım'ın mezar taşı

(11) Bayrak, 1979, 74

(12) Mustakimzade, 1928, 705 ; Suyolcuzaade, 1942, 71 ; Uzuncharşılı, 1959, 495 ; Altunusu, 1972, ; Mehmed Süreyya, 1996, III, 1021

(13) Oğuz, 1963,57

(14) Altunusu,1972

(15) Uslu,1997

(16) Uslu, 1997, 317

(17) Geniş bilgi için bakınız: Karatay, 1961, I, 69-70,338-339, 382,585,587,590; Bütün, 1981; Sarı, 1981 ; Türkiye Kütüphaneleri İslami Tıp Yazmaları (Arapça, Türkçe ve Farsça) Kataloğu, 1984,335-337; Nil Sarı, 1999 ; Bayat, 1999,127-129

(18) Recep Uslu, TDV İslam Ansiklopedisi'nde yayınlanan 'Hasan Efendi, Gevrekzade' isimli makalesinde (Uslu, 1997, 318) Gevrekzade'nin bu tercümesinin Atallah Mehmed Efendi'nin kızı Aliye Molla Hanım tarafından istinsah edildiğini ve bu nüshanın İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. K508'de bulunduğunu beyan etmektedir. Gerçekte bu eser aynı kütüphanenin aynı bölümünde olup nr. K508'de değil, nr. 408'dedir. Yazmanın müstensihisi olan Aliye Molla Hanım'ın da Atallah Mehmed Efendi'nin değil, Şerifzade Mehmed Molla Efendi'nin kızı olduğu kitabın istinsah kaydında açıkça görülmektedir.

Resim 5; Sultan Reşat Caddesi üstündeki Şerifzade Mehmed Efendi'ye ve onun aile mezarlığına ait kitabe

Resim 6; Aliye Molla Hanım'ın istinsah ettiği 'İlm-i Ledünni Risalesi Tercümesi' isimli kkitabın yazarı Gevrekzade Hafız Hasan Efendi'nin mezar taşı

Resim 7; Aliye Hanım'ın babası Şerifzade Mehmed Molla Efendi'nin mezar taşı

(19) Haskan,1993, 307

(20) Bacque-Grammont (1994), 62

(21) Uzunçarşılı, 1959, 494-495; Oğuz, 1963, 57; Altun-su,1972, 147 ; Mehmed Süreyya, 1996, III, 1021

(22) Haskan,1993, 169-170, 199

Resim 8; Aliye Hanım'ın erkek kardeşi Mehmed Ebulhayr Efendi'nin mezar taşı

Resim 9; Aliye Hanım'ın erkek kardeşi Mehmed Ebulhayr Efendi'nin mezar taşından bir başka görünüm

veda-ı alem-i fani eden merhum ve mağfurun leh Gevrekzade Hafız Hasan Efendi ruhiyçün el-Fatiha 1216 / 1801" ibaresi var [Resim 6].

Vefat tarihinin 1193 / 1779 olarak gösterildiği diğer

mezartaşında da bu kabrin Şerifzade Es-Seyyid El-Hac Mehmed Molla Efendi'ye ait olduğu belirtilmektedir:

Huve'l-Baki Sabıka Şeyhü'l-islam ve müfti'l-enam zü'l-kadri'l-bahir ve'n-nesebi'z-zahir merhum ve mağfurun leh Şerifzade E's-Seyyid El-Hac Mehmed Molla Efendi ruhiyçün Allah rızasıyçün el-Fatiha fi's-sene1193 / 1779 [Resim 7]

Bu da aynı hazirede yer alan, Aliye Hanım'ın 1238 / 1822'de vefat eden erkek kardeşine ait bir mezar taşı: *Huve'l-Baki Şeyhü'l-islam-ı esbak Şerif-zade Mehmed Molla Efendi merhumun mahdumu sabıka İslambol Kadısı bi'l-fi'l nakibü'l-eşraf iken irtihal-i dar-ı baka iden merhum ve mağfurun lehEl-Hac Mehmed Ebu'l-Hayr el Hüsni Efendi ruhiyçün el-Fatiha Sene 1238 / 1822.*⁽¹⁹⁾ [Resim 8 ve Resim 9]

Hazirenin içinde o ailenin diğer hanım fertlerine ait mezar taşları da mevcuttur: 1198 / 1784 yılında vefat eden Şeyhülislam Mehmed Molla Efendi'nin kızı Şerife Fatımatü'z-Zehra Hanım'a [Resim 10] ve 1221 / 1806'de vefat eden Şeyhülislam Şerifzade Mehmed Molla Efendi'nin kızı Şerife Abide Hanım'a ait mezar taşları.

Eyüpsultandaki mezarların tek tek incelenmesi yanında böyle aile kabristanı konumunda olan hazirelerin bir bütün olarak ele alınması, araştırmacılara daha geniş ufuklar açabilir ve kitaplarda yazılı olmayan kimi bilgilere ulaşmakta önemli ipuçları verebi-

lir⁽²⁰⁾. Burada Aliye Hanım'ın ve onunla aynı mekanı paylaşan aile fertlerinin kabirleri yanında Gevrekzade Hafız Hasan Efendi'nin de kabrinin bulunması bir tesadüf olabilir mi?

Diğer taraftan, mezar yerlerinin tarihesinin tam olarak bilinmemesi bazı yanlış anlamalara da yol açabilmektedir. Eski kaynaklarda Şeyhülislam Şerifzade Esseyyid Mehmed Şerif Efendi'nin Eyüp'te Çivizade Atallah Efendi'nin kabristanında medfun bulunduğu ifadesi geçmekte, daha sonraki kaynaklarda da bu bilgiler aynen nakledilmektedir⁽²¹⁾. Halbuki bu gün orada Çivizade'nin değil, 1325/1907 tarihini taşıyan Kaptanpaşa diye meşhur Bahriye Nazırı Hasan Hüsni Paşa'nın kabri vardır; kabrin sağ tarafında Posta ve Telgraf Nazırı İzzet Efendi'nin, solunda ise Hasan Hüsni Paşa'nın gelini Canan Hanım'ın türbesi bulunmaktadır⁽²²⁾. Açıkçası Çivizade'nin aile kabristanı ve Şeyhülislam Şerifzade Mehmed Molla aile kabristanının bir kısmı daha sonraki dönemlerde tahrip edilerek yerine Hasan Hüsni Paşa ve aile fertlerine ait olan türbeler yapılmıştır.

6. Değerlendirme ve sonuç:

Aliye Molla Hanım, şeyhülislam kızı olmak yanında iyi bir tahsil görmüş, güzel yazı yazan, tasavvufa meyilli bir hanımdır. Tarihimize baktığımızda yazı ile meşgul olan kadınların az olduğunu görüyoruz; olanlar da fazla tanınıp bilinmemiştir. Geçmiş dönemlerde aileler kızlarının eğitim ve öğretimlerini evde özel ders aldirmek suretiyle tamamlarlardı; onlar için kurulmuş bir medresenin bulunduğu dair bir belge henüz ele geçmemiştir. Batılılaşmaya yönelikten sonra Avrupalı tarzda kız mektepleri kurulmuştur.

Osmanlı terbiyesi yaptığı ile övünmeyi, tevazuu esas almıştır. Dolayısıyla Osmanlı aydını çekingendir, ortaya çıkmayı sevmez. Harabelerdeki gizli hazineler gibi araştırılıp keşfedilmeyi bekler. Genelde böyle bir anlayış hakim olunca kadınlar daha da çekingen davranmışlardır. Geçmiş-

mizde yetişmiş bilgili insanlardan –özellikle okumuş hanımlardan- haberdar olmak bizleri yanlış anlamalara götürebilir. İnsanlar arasında İslamiyetin, hanımların okumasını yasak ettiğine, hatta peygamberimizin ‘Kızlarınıza sadece okumayı öğretin, yazmayı öğretmeyin. Şayet öğrenirlerse sevgililerine mektup yazarlar,’ dediğine dair bir rivayet yayılmıştır. Gerçekte hiçbir yazılı kaynakta böyle bir hadise rastlanmamıştır.

Elyazması eserlerin araştırılıp günyüzüne çıkarılmasıyla bu şekil yanlış bilgilerin ve anlamaların ortadan kalkacağı umulur. Elyazması kitaplarla birlikte şahısların mezartaşlarının da araştırılmaları, bunun yanında yıl ve devir olarak birbirleriyle mukayese edilmeleri yeni bilgilere ulaşmada önemli bir etken olacaktır. Ayrıca bu araştırmalarda elde edilen sonuçların kaynaklarla karşılaştırılarak onlardaki bilgilerin de kontrol edilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

- AHMED Rif'at (1998). *Devhatü'n-Nukaba Osmanlı toplumunda sadat-ı kiram ve nakibüleşraflar* (hazr. Hasan Yüksel-M. Fatih Köksal). Sivas.
- ALTUNSU, Abdülkadir (1972). *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara.
- BACQUE-GRAMMONT, JEAN LOUIS (1994). Eyüp Mezarlıklarının İncelenmesi Üzerine Düşünceler. *Eyüp: Dün/Bugün Sempozyum 11-12 Aralık 1993*. (s. 62-105). (Hazr. Tülay Artan). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- BAYAT, Ali Haydar (1999). *Osmanlı devletinde hekimbaşılık kurumu ve hekimbaşılar*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- BAYRAK, M. Orhan (1979). *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*. İstanbul.
- BİLGİN, Orhan (1995). Ferağ kaydı. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (c.XII, s.354-356). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- BOZKURT, Nebi- KAYA, Nevzat (2001). İstinsah. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (c.CXXIII, s.369-371). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- BURSALI Mehmed Tahir Bey (1975). *Osmanlı Müellifleri* (c.III, s.211-212). (hazr. İsmail Özen). İstanbul: Meral Yayınevi.
- BÜTÜN, Rengin (1981). Hekimbaşı Gevrek-zade Hafız Hasan(?-1801) Efendinin 'Nikris Risalesinin' tanıtılması. *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi İTÜ 14-18 Eylül 1981 Bildirileri* (c.II, s.93-106). İstanbul.
- ÇETİN, M. Nihad (1979-1981). *Usul dersi notları*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Filolojisi Kürsüsü basılmamış ders notları.
- ERTUĞ, Necdet (1999). Osmanlı mezartaşları. *Osmanlı Kültür ve Sanat*, s.223-229) (Editör: Güler Eren). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- HASKAN, Mehmet Nermi (1993). *Eyüp Tarihi*. (c.I) İstanbul: Türk Turing Turizm İşletmeciliği Vakfı Yayınları.

- İPŞİRLİ, Mehmet (1994). Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi.(c.I) (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu). İstanbul: IRCICA.
- İŞLİ, Necdet (1988). Tıp tarihimizle ilgili birkaç mezar kitabesi II. *Tıp Tarihi Araştırmaları History of Medicine Studies (Süheyl Ünver hatıra sayısı)* içinde (c.2, s.119-123).
- *İlmiyye Salnamesi (Osmanlı ilmiyye teşkilatı ve şeyhülislamı)* (1998). (hazr. Seyit Ali Kahraman-Ahmed Nezih Galitekin-Cevdet Dadaş). İstanbul: İşaret Yayınları.
- KARATAY, Fehmi Edhem (1961). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe yazmalar kataloğu*. C.I. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi.
- MEHMED Süreyya (1996). *Sicill-i Osmani*. (c.I-V) (çev. Seyit Ali Kahraman, hazr. Nuri Akbayar). İstanbul.
- MÜSTAKİMZADE Süleyman Sa'deddin Efendi (1928). *Tuhfe-i Hattatin*. İstanbul.
- MÜSTAKİMZADE Süleyman Sa'deddin Efendi (1978). *Devhatü'l-Meşayih Osmanlı şeyhülislamlarının biyografileri*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- OĞUZ, Hamdiye (1963). *XVIII. Asır Osmanlı şeyhülislamları*. Yayınlanmamış mezuniyet tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi. Tez 3623.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1996). *Devletler ve hanedanlar Türkiye (1074-1990)*. c.II. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZTÜRK, Zehra (2000). Muhammediyye'nin iki yazma nüshası ve iki kadın müstensih. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1 (1), 333-338.
- SARI, Nil (1981). Gevrek-zade Hafız Hasan Efendi ve kafa travmaları hakkındaki bilgisi. *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi İTÜ 14-18 Eylül 1981 Bildirileri* (c.II, s.47-57). İstanbul.
- SARI, Nil- AYDIN, M. Bedizel Zülfikar- YILDIRIM, Mehmed (1999). Gevrekzade Hafız Hasan ve 'Zübdetü'l-Kuhliyye fi teşrihi'l-basariyye'. *III. Türk Tıp Tarihi Kongresi (İstanbul: 20-23 Eylül 1993) Kongreye Sunulan Bildiriler* (s.249-256). Ankara: TTK Basımevi.
- SARICIK, Murat (2003). *Osmanlı İmparatorluğunda Nakibü'l-Eşrafiyye Müessesesi*. Ankara: TTK Basımevi.
- SUYOLCUZADE, Mehmed Necib (1942). *Devhatü'l-Küttab* (tertip ve tashih eden: Kılıslı Muallim Rifat). İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı.
- *Türkiye kütüphaneleri İslami tıp yazmaları (Arapça, Türkçe ve Farsça) kataloğu* (1984). (editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, hazr. Ramazan Şeşen- Cemil Akpınar- Cevad İzgi). İstanbul: İslami Tarih Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi
- UNAT, Faik Reşit (1974). *Hicri tarihleri miladi tarihe çevirme kılavuzu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- USLU, Recep (1997). Hasan Efendi, Gevrekzade. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (c.XVI, s.316-318). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı (1959). *Osmanlı tarihi*. (c. II, 2.kısım) Ankara: TTK Basımevi.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (1961). Gazali'nin bazı eserlerinin Türkçe tercüme. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (c.IX, s.59-69). Ankara: TTK Basımevi.
- ÜNVER, A. Süheyl (1943). *Tıp tarihi*. İstanbul: İÜ Yayınları.
- ÜNVER, A. Süheyl (1950). *Hekimbaşı ve Talik ustası Katıpzade Mehmed Ref Efendi Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: İÜ Tıp Tarihi Enstitüsü.
- YAVUZ, Hulusi (2000). Eyüpsultan'da Medfun Osmanlı Şeyhu'l-İslamları. *IV. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler 5-7 Mayıs 2004* (s.408-419). (Yayın sorumlusu: İrfan Çalıhan). İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları.

Resim 10; Muhtemelen Aliye Hanım'ın kızkardeşi Şerife Fatimatü'z-Zehra Hanım'a ait mezartaşı (Şeyhu'l-islam E's-Seyyid Mehmed Molla Efendi merhumun kerime-i mükerreremeleri Şerife Fatimatü'z-Zehra Hanım 1198)

Resim 11; Aile mezarlığı